

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ НАСЕЛЕННЯ СУЧАСНОЇ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ В ПЕРІОД АВСТРО-УГОРСЬКОЇ ТА РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЙ

Постановка проблеми в загальному вигляді. Період Австро-Угорської імперії є найбільш дослідженим та вивченим в історії Чернівецької області. Саме в цей історичний проміжок часу відбувалися досить детальні переписи населення. Окрім того, уряд Австро-Угорської імперії проводив інтенсивну політику у справах національних меншин, у край запрошувалися представники різних національностей із метою розвитку торгівлі та інших ремесел. Національна структура населення Північної Буковини стає досить строкатою. На території Північної Бессарабії, яка перебувала під владою Російської імперії, інтенсивність етнонаціональних процесів була дещо меншою. Звичайно, такі процеси в значній мірі вплинули на сучасну національну структуру населення Чернівецької області, яка є яскравим прикладом етноконтактної зони. Тут проживають, за даними перепису 2001 року, представники 76 національностей та народностей. Продовжувала зростати частка українців, румунів та представників групи інших національностей.

Національну основу населення складають українці, чисельність яких становила 689,1 тис. осіб, або 75,0 % загальної кількості населення. За 12 років, що минули від перепису населення 1989 року, чисельність українців зросла на 23 тис. осіб, або на 3,5 %, а їх питома вага серед жителів області – на 4,2 %.

Друге місце за чисельністю посідають румуни. Їх кількість порівняно з переписом 1989 року збільшилася на 14,2 тис. осіб, або на 14,2 % і становила на дату перепису 114,6 тис. осіб. Питома вага румун у загальній чисельності населення збільшилась на 1,8 % і становила 12,5 %.

На третьому місці знаходяться молдовани. Число осіб цієї національності становило 67,2 тис. або 7,3 % загальної чисельності населення. Проте, їх кількість порівняно з даними попереднього перепису зменшилася на 20,5 %. Значно зменшилась чисельність євреїв (на 91,2 %), білорусів (на 48,2 %), росіян (на 39,9 %), поляків (на 28,4 %) тощо [5, с. 4].

Аналіз формування національної структури населення в різні історичні періоди є досить актуальним та перспективним. Він дасть змогу простежити зв'язки між національними процесами різних епох та сучасним національним складом.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Національна структура населення сучасної Чернівецької області в період Австро-Угорської та Російської імперій практично не досліджена. Проте в значній мірі висвітлена дана тема у відповідний період для території Буковини. Дану проблему висвітлено у працях істориків Г.І. Скорейко [6], В.С. Зеленчука [3], Аркадія Жуковського [2], В.М. Ботушанського, О.В. Добржанського та багатьох інших [1]. Географами дана проблема практично не розглядалася.

Постановка мети та завдань дослідження. У даній статті основна увага приділяється вивченню та аналізу особливостей формування національної структури населення в період Австро-Угорської та Російської імперій. Тут приділяється увага також і політиці держави, яка сприяла припливу у край представників різних етнічних та національних груп населення.

Виходячи із поставленої мети, основними завданнями автора були:

- з'ясувати особливості формування національної структури населення на території сучасної Чернівецької області в період Австро-Угорської та Російської імперій;
- вивчити особливості етнонаціональної політики в Австро-Угорській імперії;
- проаналізувати та простежити відбиток національної структури населення кін. XVIII – поч. XX ст. на сучасному складі населення.

Виклад основного матеріалу. Після окупації Чернівецької області австрійськими військами у вересні 1774 р. і офіційного приєднання краю у травні 1775 р. до Габсбурзької імперії тут розпочався австрійський період. Хотинська райя ще деякий час належала Туреччині [2]. За Бухарестським мирним договором між Росією і Туреччиною Бессарабія, а разом з нею і Хотинщина, переходять до складу Російської імперії.

На час приєднання Північної Буковини до Австрії її територія була заселена досить нерівномірно: більш щільніше населення проживало на рівнинній частині, рідше – у передгірській і значно рідше – у гірській. Приєднання краю до сильної на той час Австрійської держави мало той позитивний наслідок, що тут на 140 років припинилися воєнні дії різних воюючих сторін, що наносили раніше краєві величезні збитки, людські жертви. Чисельність населення почала швидко

зростати: з 97 тис. у 1786 р. до 305 тис. у 1857 р., 374 тис. у 1880 р., і 520 тис. у 1910 р. [1, с. 75].

На початку періоду Австро-Угорської та Російської імперій більшість населення сучасної Чернівецької області становили «руснаки», тобто автохтонні жителі краю – українці, майже чверть — молдавани (румуні). Однак через те, що Австрія приєднала більшу частину сучасної Чернівецької області до своїх володінь, відібравши її від Туреччини, а точніше – від Молдавського князівства, де пануюче православне віросповідання за давньою назвою молдаван – «волохи» – називалося ще «волоською вірою» і де з середини XVII ст. офіційною мовою була молдавська, австрійські власті за наполяганням впливових місцевих землевласників та урядовців молдавського походження, що зберегли тут свої сильні позиції, ще довгий час зараховували всіх місцевих православних, зокрема українців, до «волохів», тобто молдаван. З другої половини XIX ст. почалися переписи населення за розмовною мовою, і виявилось, що українці у всій Буковині (включаючи Південну Буковину, що в даний час належить Румунії) становлять відносну більшість (38–42%), а у Північній – переважну (54–58%). Із усіх сіл Буковини лише у 28 зовсім не було українців, румунів не було у 64 селах. Зокрема, у північних повітах Буковини (Вашковецькому, Вижницькому, Заставнівському, Кіцманському, Серетському, Сторожинецькому, Чернівецькому і Чернівцях), тобто у більшій частині сучасної Чернівецької області українці становили: у 1869 р. – 178,7 тис. осіб (або 54%), 1890 р. – 243,5 тис. (58%), 1900 р. – 268,9 тис. (57%), 1910 р. – 283,4 тис. (55%) [1, с. 75-76]. Найбільша частка українського населення була у Кіцманському повіті, зокрема у 1880 році тут проживало 72 626 осіб (89,7 %), 1890 – 79 638 осіб (88,6 %), 1900 – 83 419 осіб (88,3 %). У 1905 році, після відділення Заставнівського повіту кількість українського населення зменшилася, але частка залишилася практично такою ж – 87,4 %. Натомість у новоствореному повіті вона становила – 92,7 % [6, с. 134]. У Чернівецькому повіті частка українців становила: у 1880 р. – 64,2 % (51 839 осіб), в 1890 р. – 60,7 % (55 162), в 1900 р. – 59,4 % (58 378), в 1910 р. – 55,3 % (57 136). Переважаючими за чисельністю представники даної нації були і в Серетському повіті (більше його половини займає нині Глибоцький район), проте їх частка тут була меншою за 50 %. Зокрема, у 1880 р. – 38,0 % (18 827 осіб), в 1890 р. – 42,3 % (22 849), в 1900 р. – 43,2 % (26 155), в 1910 р. – 41,0 % (26 819) [6, с. 134-135]. Меншу кількість українці мали у Сторожинецькому повіті, поступаючись румунському населенню. Так, у 1880 р. тут проживало 22 919 осіб, що становило – 37,4 %, а в 1890 р. – 26 584 осіб (37,7 %). Однак, перепис 1900 року показав приріст українців на 29 %, і вони вийшли на перше місце за чисельністю, склавши 34 308 осіб, або ж 42,9 %. У 1910 році українське населення знову втратило свою перевагу, і становило 17 815 осіб (25,8 %) [6, с. 135]. Це, напевно, пояснюється тим, що північна частина – Станівецький судовий повіт, де переважали українці, був включений до складу новоствореного Вашковецького повіту. Слід також відзначити, що за питомою вагою українського населення райони Чернівецької області розподіляються в наш час практично так само, тобто досить чітко прослідковується процес етногенезу даної території.

У Хотинському повіті Бессарабської губернії у 1897 році мешкало 307,5 тис. осіб, із них 163,7 тис. осіб (53,24 %) становили українці [7, с. 32]. Слід зазначити, що українське населення переважало у Грозинецькій, Клішківській та Новоселицькій волостях. Із 30,2 тис. осіб – 25 730 (85,3%) становили українці [1, с. 84].

Зростання питомої ваги українців у 80–90-ті роки XIX ст. пояснюється тим, що в процесі українського національного відродження вони почали себе національно самоусвідомлювати і при переписах записувалися не «волохами» (за віросповіданням), а русинами, тобто українцями. Деяке зниження питомої ваги українців на поч. XX ст. пов'язане з їхньою масовою заокеанською еміграцією, вищою дитячою смертністю, записом румунськими переписувачами у 1910 р. значної частини українців (до 22 тис. осіб) румунами, особливо у селах із змішаним населенням, відносно швидшим приростом населення інших національностей (євреїв, поляків) [1, с. 76].

Другою за чисельністю національною групою населення області були румуні та молдавани. Так як до середини XIX ст. румуні не відокремлювалися як окрема національна група, то іще під час перепису 1897 року у Хотинському повіті, де переважали власне молдавани румунського населення не було зафіксовано. Румунське населення переважало, на відміну від українського, у південних повітах краю [6, с. 138]. Така тенденція збереглася і в наш час. Загалом на Буковині їх частка становила 33-34%, у т.ч. у північних повітах: у 1869 р. – 78,1 тис. осіб (18%), 1890 р. – 73,1 тис. (17%), 1900 р. – 77,2 тис. (16%), 1910 р. – 96,2 тис. (19%) [1, с. 76]. У Хотинському повіті чисельність молдованів (включаючи також румунів), за даними перепису 1897 року склала 73 303 осіб, або ж 23,84 % [7, с. 32]. Слід відзначити, що у м. Хотин їх частка становила лише 0,26 % (47 осіб), а в

сільській місцевості – 25,34% (289 134 осіб) [7, с. 32]. Деяке зниження питомої ваги румунів у кінці XIX ст. пов'язане, як уже зазначалося, з національним самоусвідомленням частини українців і записом їх при переписах «русинами» (українцями), а також відносно швидшим приростом населення інших національностей (євреїв, поляків).

У період Австро-Угорської імперії на території Північної Буковини проживали також і німці, які займали тут привілейоване становище. Їхня частка в різні роки змінювалася, про що свідчать дані переписів: 1869 р. – 21,2 тис. (8%), 1880 р. – 13,4 тис. (4%), 1890 р. – 16,3 тис. (4%), 1900 р. – 29,3 тис. (6%), 1910 р. – 26,5 тис. (5%) [1, с. 78]. Поступове збільшення німців на території краю пояснюється особливостями національної політики Австро-Угорської імперії, яка всебічно сприяла переселенню німецького населення. Німці заснували тут цілий ряд колоній, першою із яких була Молодія (заснована у 1782 році). Досить значними колоніями були Александердорф та Катерінендорф у Вижницькому повіті, засновані у 60-х роках XVIII ст., Августендорф, Стара Гута та Нова Гута у Сторожинецькому повіті. Окрім цього у краї налічувалося і ще 22 поселення, де переважали німці [4, с. 135]. У Хотинському повіті проживала незначна частка німців – 0,22 %, що складало 670 осіб [7, с. 33]. Ймовірно, це були німці, що поселилися тут ще в період Молдавського князівства.

На початку австрійського періоду на більшій частині сучасної Чернівецької області – Північній Буковині, нараховувалося лише 526 єврейських сімей. Проте із часом сюди прибула значна кількість єврейського населення, що переселялася сюди із Галичини, інших провінцій імперії та Молдови з метою комерційно-торговельного, промислово-ремісничого, фінансово-лихварського занять [3, с. 63], а з часом – діяльності в судовій, адміністративній, медичній, освітній та інших сферах. Із 1789 р. було дозволено наділяти єврейські сім'ї землею. Слід зазначити, що приріст єврейського населення, яке вважало себе німецькомовним, більш інтенсивним був у північних повітах Буковини. За даними переписів Австро-Угорської імперії кількість євреїв відповідно тут становила: 1857 р. – 25 тис. (8%), 1869 р. – 38,4 тис. (12%), 1880р. – 52,7 тис. (14%), 1890р. – 66 тис. (13%), 1910 р. – 75,1 тис. (15%). По всій Буковині їх частка становила 12–13% [1, с. 78-79]. За даними С.М. Чорного у 1900 році єврейського населення тут налічувалося 65 686 осіб, що складало 16,01 % [7, с.32]. У Хотинському повіті, що належав Російській імперії, також спостерігався досить помітний приплив єврейського населення, про що свідчать дані перепису 1897 року. За цими даними тут мешкало 47 950 осіб євреїв, абож 15,59 % [7, с. 32; 1, с. 84]. Відповідно у 1848 році їх кількість становила (у Грозинецькій, Клішковецькій та Новоселицькій волостях) 120 осіб, тобто 0,04% [1, с. 84]. Можна стверджувати, що основна маса єврейського населення поселилася на територію Чернівецької області якраз у період Австро-Угорської та Російської імперій.

У даний історичний період досить помітною групою населення краю були поляки. Загалом, їх частка на Буковині становила 3–4%. Більшість із них прибула сюди із Галичини після приєднання краю до Австрії, особливо під час його територіально-адміністративного входження у склад Галицької губернії (1786–1849 рр.) і в наступний період [4, с. 149]. В основному польське населення поселилося у сільській місцевості, зокрема у межуючих із Галичиною – Сторожинецькому, Кіцманському та інших повітах. У 1880 р. у північних повітах Буковини проживало 14,7 тис. (4%), 1890 р. – 18 тис. (4%), 1900 р. – 20,3 тис. (4%), 1910 р. – 30,3 тис. осіб (6%) поляків. Слід зазначити, що 4/5 польського населення проживало у північній частині краю, тобто на більшій частині сучасної Чернівецької області [1, с. 80]. Ймовірно, що саме в цей період польське населення заселило с. Стара Красношора Сторожинецького району, в якому і до наших днів переважають у національній структурі представники даної групи населення. У Хотинському повіті проживала незначна кількість польського населення. За даними першого Всеросійського перепису населення від 28 січня 1897 року їх тут мешкало 2 192 особи, що в національній структурі населення складало лише 0,71%. Значна їх кількість проживала у сільській місцевості – 1 765 осіб (0,61%), а в м. Хотині 427 осіб, тобто 2,32 % [7, с. 33].

У період Австро-Угорської імперії внаслідок сприятливої політики, щодо переселень у край різних націй та народностей, тут з'явилися і липовани (філіпони) – секта російських старообрядців. Вперше вони прибули із Причорномор'я в 1777 р. у с. Клімівці, у 1783 р. – у Білу Криницю, згодом поселилися також у селах Вовчинець, Лукавець, на хуторах Майдан, Липовани, Міхідра у Сторожинецькому, Серетському і Вижницькому повітах. Їм уряд Австро-Угорщини дозволив вільно справляти свої релігійні обряди, будувати культові споруди, а основне, що притягувало їх сюди, було звільнення на найближчі 20 років від усяких податків, на 50 років від військової служби. Їм також

дозволено було купувати землю без виконання панщини. У північних повітах краю у 1869 р. їх було 2,5 тис. осіб (0,7%), 1910 р. – 2,6 тис. (0,5%) [1, с.80]. Слід відзначити, що спочатку їх приріст за рахунок міграцій був досить значним, а пізніше він дещо зменшився. До середини XIX ст. їх кількість, від часу перших поселень, збільшилася у 8 разів [4, с. 153]. У Хотинському повіті, яким володіла Російська імперія, частка росіян була також значною, і становила – 5,78 % , або 17 782 особи. Основна частка росіян проживала у м. Хотин – 4 676 осіб (25,42 %), у сільській місцевості — 13 106 (4,53 %) [7, с. 32]. Проте тут переважно проживали не старообрядці, а власне православне російське населення, яке імігрувало у край з метою розвитку тут господарства. Можливо дана чисельність російського населення є завищеною, через те, що даний перепис проводився Російською імперією.

У період Австро-Угорської імперії у краї проживали також і представники такої етнічної групи як цигани, зокрема осілі. Вони були вкраплені серед місцевого населення різних національностей. Значними групами вони перебували у таких населених пунктах як Михальча, Глинниця, Сторожинець та Глибока [4, с. 155]. Про їх чисельність важко говорити, так як їх здебільшого відносили до румунів.

Проживала у Чернівецькій області й незначна частина прибулих словаків (у 1869 р. – 742 особи, 1910 р. – 430 осіб) та чехів, які заснували у Сторожинецькому повіті скляні гуті. У південній частині Серетського повіту прибули в край угорці заснували 4 угорських села, а в північних повітах вони поселилися лише в окремих селах (Раранча та ін.), – усього в Чернівецькій області 1910 р. нараховувалось 10,4 тис. осіб (1,3%) угорського населення. Вони сприяли розведенню в краї кращих порід свиней [1, с. 81-82].

Висновки та результати досліджень. Період Австро-Угорської та Російської імперій на території Чернівецької області ознаменувався значною інтенсивністю розвитку етнонаціональних процесів. У даний період проводилася політика щодо заохочування переселення населення різних національних груп.

Найчисельнішими націями, що в цей час проживали у краї, були українці, молдовани та румуни, німці, росіяни, поляки, євреї. На території Чернівецької області в даний період проживали представники 9 національностей та народностей, що свідчить про багатонаціональну структуру населення краю. За цим показником Буковина як коронний край займала перше місце в усій Австро-Угорській імперії.

Національні процеси в австрійський період спричинили появу у сучасній Чернівецькій області представників нових націй та етнічних груп населення. В цей період значно збільшилася частка німців, росіян та липованів (росіян-старообрядців), євреїв, поляків, циганів та інших національних груп, які домінують в національній структурі населення області і в наші дні.

Література:

1. Буковина: історичний нарис / За ред. С.С.Костишина. – Чернівці: Зелена Буковина, 1998. – 416 с.
2. Жуковський А. Історія Буковини. У 2-х т. – Чернівці: Час, 1994. – Т.2. – 224 с.
3. Зеленчук В.С. Население Бессарабии и Поднестровья в XIX в. (этнические и социально-демографические процессы). – Кишинев: Штиинса, 1979. – 288 с.
4. Населення Буковини (з книги “Буковина. Загальне краєзнавство” укладеної колишнім крайовим жандармським командуванням №13 ц.к. жандармерії з нагоди 50-річного ювілею правління імператора Франца-Йосифа I (Чернівці, 1899). – Чернівці: Зелена Буковина, 2000. – 160 с.
5. Національний склад населення Чернівецької області та його мовні ознаки (за даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року): Демографічний збірник / За ред. В. Камінської. – Чернівці, 2003. – 160 с.
6. Скорейко Г.М. Населення Буковини за австрійськими урядовими переписами другої половини XIX – початку XX ст.: Історико-демографічний нарис. – Чернівці: Прут, 2002.-220 с.
7. Чорний С. М. Національний склад населення України в XX сторіччі. Довідник. – К.: ДНВП „Картографія”, 2001. – 88 с.

Summary:

THE FORMATION PECULIARITIES OF CHERNIVTSI REGION CITIZENS' STRUCTURE DURING THE INFLUENCE OF AUSTRO-HUNGARIAN AND RUSSIAN EMPIRES.

The geographical peculiarities of the national citizens' structure in Chernivtsi region during the Austro-Hungarian and Russian Empires (from the end of 18th century till the beginning of 19th century) were considered. During that time there were great changes in national social structure, track of which we can see even nowadays.